

ŞEYHİ VE NİZAMİ'NİN HUSREV Ü ŞİRİN'LERİNİN KONU BAKIMINDAN MUKAYESESİ

FARUK K. TIMURTAŞ

Şeyhi eserinin konusunu, daha önce başka bir yazımızda da işaret ettiğimiz gibi,¹ Nizami'nin Husrev ü Şirin'inden almıştır. İki eser, konu bakımından tamamiyle bir benzerlik göstermektedir. Yalnız Şeyhi, zaman zaman çok küçük noktalarda Nizami'den ayrılıyor. İki eser arasındaki mukayeseyi, vakalardaki eksik, fazla ve farklı kısımları göstermek suretiyle yapıyoruz. Dayandığımız metinler, Şeyhi'de kendi hazırladığımız metinle,² Nizami'de Vahid Destgerdi'nin neşrettiği metindir.³

EKSİK VE FAZLA KISIMLAR

Şeyhi'de eksik kısım, Şiruye vakasıdır. Bundan başka, Nizami'de kitabın son tarafında bulunan Husrev'in Peygamberi rüyasında görmesi, Peygamberden gelen mektubu yırtması, Peygamberin miracı gibi ufak bahisler de Şeyhi'de yoktur.

Nizami'de eksik kısım, Behram-ı Çubin meselesidir. Nizami'de Husrev Ermen'de iken, bir haberci gelip babasının öldüğünü bildirir ve Husrev Medayin'e gidip tahta oturur (107—111. s.). Nizami, Hürmüz'ün ölüm sebebini ve Behram vakasını anlatmamıştır. Şeyhi, bu bahsi etrafiyle yazmış, Behram meselesini ve vakanın evveliyatını göstermiştir (2219 — 2485. b.), Nizami'de bu kısmın bulunmayışı ger-

¹ Faruk K. Timurtaş, *Şeyhi'nin Husrev ü Şirin'inin konusu*: TDED, IX, 1959, 89. s. Nizami ile Şeyhi'nin eserlerini çeşitli yönlerden karşılaştıran iki inceleme vardır (A. Hayyampur, *Nizami ve Şeyhi'nin Husrev ü Şirin'leri*, İst. 1932, Türkiyat Ens. Ktp. travay nr. 63; Fevziye Abdullah, *Nizami-Şeyhi Husrev ü Şirin mukayesesi*: Tarih Dergisi, 2. sayı, 1950, 265—282. s.)

² Faruk K. Timurtaş, *Şeyhi ve Husrev ü Şirin'i*, II. cilt: *Tenkidli metin*, Türkiyat Ens. Ktp. nr. 333.

³ Vahid Destgerdi (haşiye, tashih ve şerhlerle neşreden). *Nizami-Husrev ü Şirin*, Tahran 1313 (Şemsî).

çekten eksiklidir; çünkü, Hürmüz'ün ölüm meselesi ve Behram meselesinin başlangıcını bilmek, Husrev ile Behram arasında daha sonra geçecek mücadelenin iyi ve aydınlık şekilde anlaşılmasını temin edecekti. Fakat Şeyhi, bu bahsî lüzumundan fazla geniş yazmıştır. Taberi tarihine, Şehname'ye ve diğer tarihlere başvurarak meydana getirilen bu kısım, Hürmüz'e ait olduğu ve siyasi mücadeleleri anlattığı için, bir aşk hikâyesi olan eserde bu kadar geniş yer almamalıydı.

Nizami'de Husrev'in Behram'dan kaçması ve Rum Kayseri'nin yardımıyla asker toplayıp tahtını kurtarması bahisleri (113—115., 129—175. s.), Şeyhi'ye nazaran (2525—2567. ve 3516—3829. b.) oldukça kısadır.

İKİ ESER ARASINDAKİ FARKLAR

Nizami ve Şeyhi'nin eserleri arasındaki farklar, ehemmiyetsiz noktalardır ve daha çok teferruata aittir. Esaslı sayılabilecek yegâne fark, Husrev ile Şeker arasında geçen macerada görülüyor.

Nizami'de Şeker, İsfahan güzellerinden gösterilmiştir. Onun medhini işiten Husrev, bir gece yanına bir köle alıp İsfahan'e gider. Şeker'in evine misafir olur. Ays ü işaret ederler; Şeker, kendine benzeyen bir cariyesini Husrev'e gönderir. Husrev, bunu hep Şeker zanneder. Nihayet bir gün, Şeker'e böyle herkesle zevk ve safa etmenin ayıp olduğunu söyler. Şeker, misafirlerle kalanların kendisine benzeyen cariyeler olduğunu bildirir.

Husrev, İsfahan eşrafı ile görüşüp Şirin'in vaziyetini tahkik eder, çok namuslu olduğunu öğrenir. Onunla evlenerek Medayin'e döner (277—285. s.).

Şeyhi'de de Şeker aslen İsfahan'lı gösterilmekle beraber bambaşka bir vaziyet vardır. Tatar istilâsı dolayısıyla yurdundan ayrı düşüp Rum'a gelen Şeker, Meryem'in yanında büyümüştür. Meryem onu ölünceye kadar Husrev'in gözünden saklamış, ölünceden Şirin'i unuymak için Husrev'e gösterilmesini vasiyet etmiştir. Husrev, bir müddet onunla vakit geçirmekle beraber, evlenmemiştir (5290—5342. b.).

Nizami ile Şeyhi'nin eserlerindeki belli başlı farkları burada sırasıyla gösteriyoruz.

Nizami'de, Nuşinrevan, Husrev'e önce Şirin'den, sonra Şebdiz, taht ve Barbed'den bahseder (47—48. s.); Şeyhi'de bu dört güzel şeyin sırası, Şebdiz, Barbed, taht ve Şirin şeklindedir (960—969. b.).

Nizami'de, Şebdiz'in doğuşuna ait efsane, rahiplerin Şavur'a nak-

letmesi suretiyle yazılmıştır (57. s.). Şeyhi'de bu nokta yoktur, efsane doğrudan doğruya anlatılıyor (1155—1167. b.).

Şirin'in Medayin'e giderken, yedi gün yedi gece yol aldıktan sonra istirahat etmesi, münacatta bulunması ve aslan öldürmesi Şeyhi'de bulunduğu halde (1633—1674. b.), Nizâmî'de yoktur.

Şirin'in Medayin tarafından yaptırıldığı kasır, Nizami'de Kırmanşahia on fersah mesafede gösterilmiştir (92. s.). Şeyhi'de sadece, Ermen cihetine doğru deniliyor (1948. b.).

Nizami'de Şirin'in bir kaç cariye ile kasra gittiği yazılmıştır (92. s.). Şeyhi'de beraberinde getirdiği cevahiri satarak cariye ve köleler aldığı bildiriliyor (1956. b.).

Husrev'in Ermen'de, Şirinle buluştuğu mehtaplı bir gecede, kendileri, Şavur ve yanlarındaki on kız aradaki maceraya uygun masallar söylerler. Bu kızların adları ve söyledikleri masallar, Nizami ile (134—135. s.), Şeyhi'de (3236—3155. b.) farklıdır. Bu farkları ve kızların adlarını göstermeği lüzumsuz saydığımız için burayı almıyoruz.

Husrev'in Rum'a giderken uğradığı kilisenin rahibinin Nastur adını taşıdığı Nizami'de gösterilmiştir ve Husrev ile aralarındaki konuşma gayet kısa yazılmıştır (159. s.).

Husrev'in Rum dönüşü, Behramla yaptığı muharebede, gece İran beğlerinin müracaatçı göndermeleri Nizami'de yoktur. (161—164. s.).

Mehin Benu'nun vefatı üzerine tahta geçen Şirin'in, Husrev'e hediye gönderdiği Nizami'de yazıldığı halde (182. s.), Şeyhi'de bulunmuyor.

Şirin'in tahttan vazgeçerek, Medayin'e giderken, Kudüs'ü ziyaret edeceği rivayetini çıkarması (4067. b.), Nizami'de mevcut değildir.

Şirin'in kasra gelmesi üzerine, Husrev'in, Meryem'den korkması sebebiyle, hiçbir şey yapmayıp bu haberi almakla iktifa etmesi (182. s.) Şeyhi'de yoktur.

Şavur'un, Şirin kasra geldikten sonra, Husrev'in yanına gitmek istemesi ve Behram'ın ölümü münasebetiyle tutulan matem dördüncü günü ona yetişmesi bahisleri (4071—4086, 4150—4174. b.), Nizami'de bulunmamaktadır.

Nizami'de, Husrev'in, Behram için üç gün matem tuttuktan sonra dördüncü gün kurdurduğu bezemde Berbed'e çaldığı otuz bestenin adı verilmiştir (190—104. s.). Şeyhi'de bu bestelerden bahsedilmemiş, sadece Barbed'in gazeller okuduğu yazılmıştır (4181—4195. s.).

Nizami'de Ferhad'ın Rum tarafından olduğu bildirilmiştir (216. s.). Bu nokta Şeyhi'de gösterilmiyor. Nizami'de Ferhad'la Şavur'un aynı üstattan ders aldıkları yazıldığı halde (717. s.), Şeyhi'de anlatıldığı gibi (4295. s.), Çin de tahsis ettikleri üzerinde durulmamıştır.

Ferhad'ı Nizami, cüsseli (118. s.), Şeyhi, zayıf, fakat kuvvetli (4302—4303. b.) olarak tasvir etmişlerdir.

Şirin, Ferhad'ın süt havuzu yapmasına mükâfaten Nizami'de küpe-sini verir (121. s.), Şeyhi'de altın ve gümüş bağışlar (4357—4361. b.).

Ferhad'ın, Şirin'e âşık olup sahralarda dolaşırken yegâne gıda olarak havuzun sütünü içmesi (226. b.), Şeyhi'de yoktur.

Şifin Ferhad'ı Bisutun'da ziyaret ettiği zaman, ona Nizami'ye göre süt (250. s.), Şeyhi'ye göre (4773—4778. b.) gül suyu verilmiştir.

Ferhad'ı tebah etmek için yalan haber vermeğe gönderilen kimse, Nizami'de adamlarından biri olarak gösterilmiştir (255. s.). Şeyhi'de bir kocakarının bu iş için gönderildiğini görüyoruz (4882—4886. b.).

Meryem'i Şirin'in zehirliyerek öldürdüğü rivayetinden (256—267. b.) Şeyhi'de bahsedilmiyor.

Husrev, av bahanesiyle, Şirin'in kasrına geldiği zaman otağ kurulmuştu, Nizami'de Şirin, kasrın damından inerek Husrevle konuşur (305. s.). Şeyhi'de aradaki konuşma, Şirin kasrın damında olmak üzere cereyan eder (2636. b.),

Husrev ile Şirin evlendikten sonra, Şirin, adağını yerine getirerek, Şavur'u ve etrafındaki kızları evlendirir. Şeyhi'de bu arada, Barbed'e de Nigisa alınır (6603. b.). Halbuki Nizami'de, Barbed ile Semen—Türk Nigisa ile Hemeylâ evlendirilmiştir (394. s.). Yani gerek buradan, gerek öbür kayıtlardan anlaşıldığına göre, Şeyhi, Nigisayı kadın, Nizami ise erkek olarak bildirmiştir. Şeyhi'de, Şirin'in çengisi hüviyetiyle, eserin başında ve Ermen'de Hüsrev ile Şirin'in buluşmaları bahsinde zikredilen (2993—2996. b.) Nigisa, Nizami'de eserin sonunda bulunan Şikargâhta Husrev ve Şirin'in bezm kurmaları faslında ortaya çıkarılmış ve Husrev'in çengisi sıfatıyla takdim edilmiştir (357. s.).

Şeyhi'de Hüsrev, yaşlandıktan sonra ve saçlarına düşen akla ölüm habercisi geldikten sonra, cihan ahvaline ait hususları merak ederek düşünür ve bunları öğrenmek için, Büzürg - Ümid'e başvurur (6563—6768. b.). Nizami'de ise, Şirin "ahirette necate etmek için, bu menzilde gidisten haberdar olmak gerektiği" ni söyleyerek, onu ilme teşvik eder. Ve Husrev, bunun üzerine Büzürg - Ümid'i bazı şeyler sormak üzere yanına çağırır (398—399. s.)

Husrev ile Büzürg-Ümid arasında geçen bu hikemî konuşma, Şeyhi'de, Nizami'ye göre daha uzun tertip edilmiştir, daha geniş ve daha derindir.

Hikâyenin seyri ve vakaların sıralanışı bakımından da, Nizami, ile Şeyhi'nin eserleri arasında tam bir uygunluk görülüyor. Yalnız üç noktada hikâyenin umumî cereyanına tesir etmeyen, takdim-tehir mevcut bulunmaktadır.

Husrev, aldığı mektupla tahta çıkmak maksadiyle Medayin'e gittiği sırada, Şirin de Ermen'e hareket etmişti. Bundan sonra Nizami'de Husrev'in tahta çıkması, Şirin'in Ermen'e gelmesi ve Husrev'in tahtı Behram'a bırakıp kaçması bahisleri vardır (110, 111, 113. s.). Şeyhi, bu üç faslı, Husrev'in tahta çıkması, tahtı Behram'a bırakıp kaçması ve Şirin'in Ermen'e dönmesi şeklinde sıralamıştır (184, 186, 189. s.). Şeyhi, Behram meselesinin öncesini anlattığı ve aradaki mücadeleyi uzun uzun yazdığı için, Husrev'in tahta geçmesini ve sonra Behram'a bırakarak kaçmasını arka arkaya getirmiş ve araya Şirin bahsini sokmayarak Behram meselesine tahsis ettiği bölümü bir bütün olarak ötürmüştür. Bundan sonraki bölümü, Şirin'le Husrev'in buluşmasına ayırdığına göre yaptığı bu tertip uygun düşmüştür. Nizami'nin sırası da, Behram meselesi çok kısa yazıldığı ve esasen eser, belli bölümlere ayrılmadığı için yerindedir.

Öbür takdim-tehirin bulunduğu bahis şudur : Şirin, tahtı bırakıp Medayin'deki kasrına geldiği zaman, Husrev, Meryem'e Şirin için müracaat etmiş ve red cevabı almıştı. Şavur vasıtasıyla ancak uzaktan haberleşiyorlardır. Nizami'de bu arada Husrev'in Şavur'u gönderip, Şirin'i gizlice istemesi ve Şavur'un Şirin'in itabı ile karşılaşması fasılları vardır (198, 199. s.). Bunlar, Şeyhi'de burada değil, Meryem'in ölümünden sonraki bahislerde anlatılmıştır (374, 384 s.). Şavur Şirin'e gider, Husrev'in tenbihlerine uyararak teklifini kendi tarafından yapar, Şirin'in hiddetine ve itabına maruz kalır ve vaziyeti dönerek Husrev'e bildirir. Nizami ise, bu kısımda, sadece Husrev'in Şirin'e evlenme teklifi için haber gönderdiği ve Şirin'in kabul etmeyip nazlandığını, bir kaç beyitle yazmıştır (271. s.). Vakaların inkişafı, bir bütün olarak göz önünde tutulursa, Şeyhi'nin daha isabetli hareket ettiği görülür. Çünkü, Nizami'deki vaziyet yani Husrev'in, Meryem'den çekinmesi sebebiyle ancak uzaktan haberleşebildiği Şirin'e, üstelik Meryem'in de hiç razı olmayacağını bildiği halde, gizlice gelmesini teklif etmesi pek de mâkul değildir.

Buna mukabil, Meryem'in ölümünden sonra Husrev'in Şirin'e ev-

lenme teklifinde bulunmasından ve Şirin'in nazlanmasından iki beyitle bahsedilmesi, Husrev'in Şeker'le olan macerasına yeter derecede hazırlıklı girmemize mâni oluyor. Halbuki, Şeyhi, bu bahislerde, Şavur'un Şirin'e gittiğini Husrev'in yanına gitmek teklifini kendi ağzından yaptığını, Şirin'in Husrev'in vefasızlığından kızarak itiraz ettiğini ve nazlandığını etraflıca anlatmış ve Husrev'in bu itaba ve nazlanmalara içeryerek Şeker'e meylettğini göstermiştir. Bu suretle bu kısım, Şeyhi'de daha cazip bir hal kazanmış oluyor.

Üçüncü takdim-tehir, Husrev'in cömertliğinden ve sofrasından Nizami'de, Şeker vakasından hemen önce bahsedildiği (273—277. s.) halde, Şeyhi'de tahtının ve hazinelerinin evsafı da eklenerek Şirin'le evlenmeleri kısmında ve düğünden önceki fasıllarda (469—474. s.) anlatılmasıyla ortaya çıkmış oluyor. Kanaatimizce Şeyhi, bu tavsifleri daha münasip yerde yapmıştır.

İki eser arasında, mevzu bakımından yaptığımız bu karşılaştırmayı tamamlarken bazı hususlara daha dokunmak gerekiyor.

Şeyhi, bir çok bahisleri, Nizami'ye göre daha uzun şekilde ve daha geniş ölçüyle tertip etmiştir.

Şeyhi'nin eseri bölümlere ayırması ve her bölüm başlarken bir giriş yapması, Nizami'de bulunmayan bir hususiyettir. Ve hikâye sanatı itibariyle ehemmiyetlidir. Nizami, eserini böyle muayyen bölümlere ayırmamış ve her bölüme giriş yapmamıştır; o, fasılları birer bölümde toplamayıp sadece arka arkaya sıralamakta iktifa etmiş ve giriş yapmağa lüzum görmeden doğrudan doğruya vakayı anlatmıştır.

İki eserdeki başlıklar arasında ibare ve mana bakımından bir aykırılık yoktur. Yalnız sayıları değişiktir. Birinde bir başlık altında anlatılan bir bahis, öbüründe bazen iki ayrı fasıl halinde ve iki ayrı başlıkla yazılmıştır. Aksi de görülmektedir.

Şeyhi, bazı şahıs adlarının telâffuzunda, Nizami'den ayrılmıştır. Nizami'nin Şapur, Mihin Banu ve Barbud şeklinde gösterdiği isimleri Şeyhi Şavur, Mehin Banu ve Barbed olarak zikretmiştir. Şavur'un Şavur, Barbud'un Barbed şekilleri de olduğunu biliyoruz (Burhan-ı Katı'). Fakat Şeyhi, daha az kullanılan şekilleri tercih etmiştir. Mihin'e (çok ulu manasına) gelince, bunun Mehin şekli mevcut değildir. Meh'den gelmiş olması düşünülemez, çünkü "in" eki sıfatlara eklenmektedir. Bu suretle ne manaya geldiğini bilmediğimiz Mehin'in müstensih hatası olduğunu ileri sürmek de mümkün değildir. Zira gördüğümüz bütün hareketli nüshalarda kelime bu şekilde kaydedilmiştir.

Şeyhi'nin Nizami'ye göre şekil bakımından yaptığı en büyük ye-

nilik, mensevi arasına gazeller ilâve etmesidir. Nizami'de de, Şeyhi'de olduğu gibi, Husrev ve Şirin dilinden söylenen bu çeşit hissi ve âşıkane sözler bulunuyor ve bunlar bazan gazel (98, 395, 372. s.), bazan sürud (361, 364, 368, 369, 374, 377. s.) adını taşıyor ise de, şeklen gazel tarzında yazılmış değillerdir. Hepsi mesnevi şekliyle nazmedilmiş bulunuyor.

Nizami'de böyle parçalar, mahdut yerlerde vardır. Hemen hemen kitabın son kısmında ve Husrev ile Şirin'in evlenmesinden önceki buluşmalarda tertip edilen bezmi anlatan fasıllarda bu çeşit gazellere tesadüf ediliyor. Halbuki Şeyhi, Husrev, Şirin ve Ferhad dilinden olmak üzere, eserinin bir çok yerlerine gazeller koymuştur.

Nizami'de, Ferhad dilinden yazılan terciibend bulunmadığı gibi, Şirin'in münacaatı ve kitabın baş tarafında tevhid'na't ve hükümdar medhiyesi olmak üzere konulan parçalar da, mesnevi şekliyle ve aynı vezinle yazılmıştır. Bu suretle eser, baştan sona kadar aynı vezin ve aynı şekil ile yazılmış bulunuyor. Şeyhi'de muhtelif vezinlerle nazm edilmiş kaside ve gazellerin ve terciibendin bulunuşu, eseri yeknesaklıktan kurtarmıştır.

Nizami ile Şeyhi'nin eserlerini mukayese ederken, nazım dili ve üslûp bakımından, Nizami'ninkinin daha mükemmel ve daha yüksek olduğunu söylemeyi de unutmamak gerektir. Bir taraftan Nizami'nin lisana fevkalâde hakimiyetini ve renkli hayallerle dolu, çok sanatli üslûbunu göz önünde tutar; öbür taraftan da henüz inkişaf halinde bulunan ve aruz vezniyle tam manasıyla kaynaşmamış olan XV. asır nazım dilimizi düşünürsek, Şeyhi'nin bütün kudretine rağmen, Nizami'nin dilinde ve üslûbundaki mükemmeliyete neden erişemediğini daha iyi anlarız.

Üslûpları hakkında kanaatimizi, bu suretle çok kısa olarak belirtmeği, gayemiz mevzu bakımından mukayese olmakla beraber faydalı gördük.

ESER TERCÜME MİDİR?

Yukarıda yaptığımız mukayese neticesinde, Şeyhi'nin mevzuu tamamen Nizami'den aldığı anlaşılmaktadır, Fakat, bu netice, bizi eserin Nizami'de aynen tercüme edilmiş olduğu hükmüne götüremez. Çünkü, şarkta olsun garpte olsun, bazı muayyen mevzular muhtelif sanatkâr-

lar tarafından işlenmiştir. Aynı vakaları alıp tamamen aynı şekilde anlatıkları halde, iki muharririn eseri, ayrı hüviyette olabilir.

Bununla beraber, Şeyhinin bir çok beyitleri aynen terceme ettiğini söylemek lâzımdır. Yalnız bu tercüme, Kutb'da olduğu gibi kelime kelime yapılmayıp mealen yapılmıştır.

Şeyhi, Nizami'nin bir beyitini bazan 2—3 beyitle tercüme ediyor. Bu genişletmeye, o zamanki nazım dilinin etraflı ifade kudretinden mahrum bulunuşu kadar, şairin şahsiyetini ilâve etmek istemesi de tesir etmiştir. Şeyhi, bazan da, Nizami'nin 3—5 beyitle anlattığını, özünü alarak ve bir kısım hayalleri benimsiyerek bir beyitle yazmıştır.

Şeyhi'nin Nizami'den böyle mealen terceme ettiği beyitler, büyük bir yekûn tutmaz. Eserinin tahminen üçte birine yakın bir kısmı bu şekilde meydana getirilmiştir. Öbür kısımları kendi telifidir.

Şeyhi, çok zaman Nizami'nin ifade ve hayallerine sadık kalmakla beraber, bir çok zaman da ifade ve tahkiyede ve bilhassa tasvirlerde şahsiyetini gösterebilmiştir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Husrev ü Şirin, Nizami'den aynen yapılmış basit bir tercüme değildir. Şeyhi, esere kendi şahsiyetini koyabilmiştir. Eser, bir tercümeden ziyade, bir "nakil" mahiyetindedir; ve mevzuu Nizami'ninkine benzeyen şahsi bir eser hüviyeti taşımaktadır.

Kaynakların çoğu, Seyhi'nin Husrev ü Şirin'i Nizami'den tercüme ettiğini bildiriyor. Âşık Çelebi ve Kınalızade Hasan Çelebi bu hususu, hemen hemen aynı kelimelerle şöyle belirtiyorlar :

"Mesnevide nihayet kudreti vardır... Kitâb-ı mezkûr hod egerçi ekser yiri tercemedür, ammâ be-her hâl muhkem ve üstüvar ve yekdest ve hemvârdür. Ol zamana göre, şi'rde bu zarâfet ve bu letâfet çokdur".¹

Eski müellifler bu tercümeyle beğenmiştir. Sehi şunları yazıyor :

"...Husrev ü Şirin tercemesini ihtiyar idüp, bu bî-bedel hûbun egninden köhne Acem libasın giderdi; türki kisvet ve yeni hil'at giydürdi. İnsaf ki, bir şive ile zib ü ziynet ve bir nakş ile teravet ü letâfet vermiştir ki, andan artuk olmak mutasavver degüldür.

Acem tonından ol mahbûbı soydı
Hemân - dem Rûmî üslûbına koydı
Soyup egninden ol köhne pelâsın
Düzetdi Rûmî atlasdan libâsın

¹ Âşık Çelebi, *Meşâir-üş-şüara*, Üniversite Ktp. T.Y. 2403, 314 b.v.; Hasân Çelebi *Tezkiret-üş-şüarâ*, Üniversite Ktp. T. Y. 1737, 167 v.

Boyına hil'at-i hüsni biçüp râst
Virip endâm ü düzetdi çep ü râst
Şu resme itdi ziyet virdi tertîb
Gören can virüp eyler ana tergîb

Bu kitâbın bir vech ile ârâyişin hûb ve endâzesin mergub itmişdür ki, sonradan gelen zamâne fazılları ve devran kâmilleri Hamse tercemesine çok sa'y-i belîğ ve cehd-i bî-dirîğ itmişlerdür; lâkin elfâz ve maâni bâbında, hikâye bastı husûsunda ve câ-be-câ münasebetle elfâz îrâd eylemekte Mevlânâ Şeyhî söze bir mertebede selâset ve hikâyeye bir reng ile letâfet ve sûret virmişdür ki, kimseye müyesser, belki maktûr-ı nev'î beşer olmuş degül». ¹

Yalnız eski şairlerden Tâcizâde Cafer Çelebi, bu tercümeyi beğenmiyor. Fakat bu beğenmeyiş doğrudan doğruya esere, yâni Husrev ü Şirin'e ait değil, Şeyhi'nin İran edebiyatını takliden eser getirmesine, tercümecilik hareketine müteveccihdir. Cafer Çelebi, Ahmedi ile Şeyhi'nin ve diğerlerinin İran edebiyatından tercüme yoluyla eser meydana getirmelerini şu şekilde tenkid ediyor:

Bu hâl ile yine iy merd-i üstâad
Birinün dahi yok şânında icâd
Muayyen her birinün hâl ü kali
Olupdur terceme ulu kemâli
.....
Hayâl-i hâssa çün kadîr degüller
Hakikatde bular şâir degüller

(Hevesnâme mukaddimesi) ²

Fakat, Cafer Çelebi'nin bu sözleri gerçeğe tam uygun değildir. Biraz da, çekememezlik sebebiyle söylenmiştir. Çünkü, mevzuu Nizâmîden alınmakla ve bir kısım beyitleri âynen tercüme edilmekle beraber, Husrev ü Şirin Türk mesnevi edebiyatında bir merhaledir. Kendinden öncekilerin ve çağdaşlarının eserlerine göre, Şeyhi'ninki dil, üslûp, ifade ve tahkiye, tasvirler, hayal ve duygular bakımından çok yüksektir. Husrev ü Şirin Türk edebiyatının belli başlı mesnevilerinden biridir, bu nev'in ilk şaheseridir. Latifi'nin şu hükümleri çok isabetlidir:

«Zebân-ı Türkîde kıssa-ı Husrev ü Şirin'i andan şirin dimiş yoktur. Egerçi ol nazm-ı bî-nazîre nazîre dimiş çokdur, ammâ ol merte-

¹ Sehi, *Heşt Behîst*, matbu, İstanbul 1325, 52—53. s.

² Tacizâde Cafer Çelebi, *Hevesnâme*, Nuriösmaniye Ktp. 4373, 176. v.

beye irişmiş yokdur.... Zarâfet-i üslûb-ı mesneviyi şüarâ-yı Rûm ondan görmüşlerdür ve bu hususda ana iktidâ idüp peyrev olmuşlardır. ¹

Şeyhi, Husrev'in siyasi mücadelelerini ve macerasını yazarken, tarihi kaynaklara baş vurmuştur. Behram - ı Cübîn meselesinin Nizami'de olan ve olmayan kısımlarını tertip etmek için, Taberî Tarihi'nden, Şehname'den ve öbür tarihlerden istifade etmiştir. Harp tasvirlerinde de Şehname tesiri görülmektedir.

Şeyhi, içtimaî fikirlerinin ve hayat felsefesinin teşekkülünde kendisine çok şeyler borçlu olduğu Şeyh Sadi'den de iktibaslarda bulunmuştur. Kitabın ilk kısmında, padişaha nasihati ihtiva eden parça tamamıyla Sadi tesiriyle yazılmıştır. Bu manzumede ileri sürülen düşünce ve misallerin çoğunu, Gülistan ve Bostan'da bulmak mümkündür.

Eserin başka yerlerinde de Sadi'nin izleri görülüyor, Meselâ, "başkasından işkence görmeyen kendi pençesini demirden sanır" (2296. b.) sözleri, Gülistan'dan alınmıştır. Kuyuya düşen bir zalimin başına bir adamın taş atmasını ve onun yardım istemesine "sen kimin feryadına koştun ki, şimdi meded istiyorsun" şeklinde cevap vermesini anlatan fıkra (2486—2486. b.), Gülistan'dan nakledilmiştir.

Husrev ü Şirin'de, Mevlâna'nın ve diğer mutasavvıfların da tesirleri görülmektedir. Veled Çelebi, vaktiyle eseri okuduktan sonra, kitabın sonuna şu sözleri yazmıştır:

"Bu kitabın müfâlaasından tezahür eder ki, Şeyhi, Mesnevi-i Şerif'in pek ziyade müntesibi imiş. Derun-ı kitabda bir çok maarif-i Mesneviye var. Hatta ba'zı ebyatı aynen terceme etmiş, Hakîm Senâî, Attar ve emsalinden ibaret sufiye-i safiyenin meslekine salık imiş. Meslekçe, irad-ı meselce Şeyh Sadi'yi dahi andırır. Ondan hayli iktisabatı vardır. Bu cihetlerle, terceme aslından daha mükemmeldir." ²

Yukarıdaki açıklamalardan ve Veled Çelebi'nin müşahade ve hükümlerinden de anlaşıldığı üzere, Şeyhi'nin eseri Nizami'den aynen yapılmış bir tercüme değildir. Şair ayrıca, birçok İran şair ve mutasavvıfından, muhtelif tarihçilerden de faydalanmıştır. Üçte biri kadarı Nizami'den meâlen tercüme edilmiş olan Husrev ü Şirin çok başarılı bir nakil (adaptasyon) dur. Şeyhi esere kendi damgasını ve şahsiyetini verebilmiştir. Şâirin en mühim ve en kuvvetli eseri olan Husrev ü Şirin, Türk edebiyatında bu konuda yazılan mesnevilerin en değerlisidir. Latifi'nin dediği gibi, Husrev ile Şirin hikâyesini edebiyatımızda Şeyhi'den daha güzel yazmış kimse yoktur.

¹ Latifi, *Tezkiret-üs-şüarâ*, İstanbul 1314, 216. s.

² Faik Reşad, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* I, İstanbul 1329. 81. s.